

TARIXIY YOZMA MANBALARNING TAHLILI

Andijon davlat chet tillari instituti

Xorijiy til va adabiyoti fakulteti

Ingliz tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi

Hamdullayeva Mahliyo.

Ilmiy rahbar: O'quv ishlari bo'yicha prorektor

Kurbanov Elbek Elmurodovich.

Annotatsiya: ushbu ilmiy maqolada Tarixiy yozma manbalar tahlili tarixshunoslikning asosiy metodlaridan biri bo'lib, o'tmishdagi voqealar, shaxslar, madaniy holatlarni to'g'ri tushunishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: tarix, manba, yozma manbalar, moddiy, etnografik, lingvistik, yodgorliklar.

Анализ исторических письменных источников

Андижанский государственный институт иностранных языков

Факультет иностранного языка и литературы

Студент направления "Английский язык и литература"

Хамдуллаева Махлиё.

Научный руководитель: Проректор по учебной работе

Курбанов Элбек Элмуродович.

Аннотация: в данной научной статье Анализ исторических письменных источников является одним из основных методов историографии и помогает правильно понять прошлые события, личностей и культурные ситуации.

Ключевые слова: история, источник, письменные источники, материальные, этнографические, лингвистические, памятники.

Analysis of historical written sources

Andijan State Institute of Foreign Languages
Faculty of Foreign Language and Literature
English language and literature student
Hamdullaeva Mahliyo.

Scientific supervisor: Vice-Rector for Academic Affairs
Kurbanov Elbek Elmurodovich.

Abstract: *In this scientific article, the analysis of historical written sources is one of the main methods of historiography, helping to correctly understand past events, personalities, and cultural situations.*

Keywords: *history, source, written sources, material, ethnographic, linguistic, monuments.*

Tarixiy yozma manbalarning tahlili tarixshunoslikda muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular o'tmishdagi voqealar, shaxslar, ijtimoiy jarayonlar va madaniy meros haqida ma'lumot olish uchun asosiy manba hisoblanadi. Yozma manbalar tarixiy ilmfan uchun bir necha jihatdan muhimdir. Ular bizga o'tmishda sodir bo'lgan hodisalar va voqealar haqida axborot beradi, shu bilan birga, o'z zamonasining ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy hayotini aks ettiradi. Tarixiy yozma manbalarning tahlili orqali o'tmishdagi voqealarni to'g'ri tushunish va ular asosida tarixiy xulosalar chiqarish imkoniyati yaratilib, tarixiy tafakkur va tarixiy metodologiyani rivojlantirishga yordam beradi.¹

Tarixiy yozma manbalar turlari va ularning ahamiyati.

Tarixiy yozma manbalar o'z ichiga bir nechta turlarni oladi. Ular asosan ikki turga bo'linadi: birinchisi — asl manbalar (dastlabki manbalar), ikkinchisi esa — ikkilamchi manbalar (yodgorliklar va qayta ishlangan manbalar).

¹ . Avliyoev, M. (2002). O'zbek tilida tarixiy so'zlarning o'rni. T.: Fan va texnologiya.

Asl manbalar to'g'ridan-to'g'ri tarixiy hodisalar haqida xabar beruvchi materiallardir. Bu manbalar o'sha davrda yaratilgan va shu davr voqealariga oid bo'lgan hujjatlar, rasmiy qarorlar, arxivlar, shaxsiy xatlar va boshqa yozma materiallar bo'lishi mumkin. Rasmiy hujjatlar, masalan, hukumat qarorlari, qonunlar, ko'chmas mulk bilan bog'liq bitimlar, tashrifnomalar va hokazo — bularning barchasi tarixiy yozma manbalar sifatida ahamiyatli hisoblanadi. Jurnalistika va adabiyot, agar ular o'z vaqtida ijtimoiy yoki siyosiy voqealarni aks ettirsa, ham asl manba sifatida ishlatilishi mumkin.

Ikkilamchi manbalar esa dastlabki manbalarga tayanib, tarixchilar tomonidan qayta ishlangan, tahlil qilingan yoki umumlashtirilgan asarlar bo'lib, ular ilmiy tadqiqotlar, tarixiy ensiklopediyalar, monografiyalar, kitoblar, maqolalar va boshqa ilmiy ishlanmalar hisoblanadi. Bu manbalar tarixchi uchun tarixiy voqealar va davrlarni to'g'ri tushunishda yordam beradi, lekin ular asl manbalarga asoslangan bo'lishi kerak.

L. Makarov “Tarixshunoslik va yozma manbalar” asarida tarixiy yozma manbalar tahlilining ahamiyatini shunday ta'riflaydi: “Tarixiy yozma manbalar tahlili nafaqat o'tmishdagi voqealar haqida to'g'ri xulosalar chiqarishga yordam beradi, balki tarixshunoslarga o'z vaqtida sodir bo'lgan hodisalar va ularning ijtimoiy, siyosiy, madaniy kontekstini tushunishga imkon beradi”. Manbalarning mazmunini to'g'ri anglash, ularni kontekstdan ajratmaslik tarixiy tahlilning muvaffaqiyatiga erishish uchun muhimdir.

Yozma manbalarni tahlil qilish metodlari.

Tarixiy yozma manbalar tahlilida bir nechta metodlardan foydalaniladi. Bu metodlar manbani to'g'ri tushunish, uning ahamiyatini aniqlash, uning ishonchliligini tekshirish va tarixiy voqealar bilan bog'lanishini o'rganish uchun muhimdir.

1. Manba tanlash va tasniflash: Tarixiy yozma manbalarni tahlil qilishdan oldin, manbalarni tanlash va ularni tasniflash zarur. Bu bosqichda tarixchi manbaning turini aniqlaydi, uning yaratilish davri va maqsadini belgilaydi.²

² Abdulxayev, M. (2009). O'zbek adabiyotidagi tarixiy metinlar. T.: O'zbek universiteti nashriyoti.

2. Paleografiya: Yozma manbalarni tahlil qilishda paleografiya, ya'ni yozuv va uning rivojlanishini o'rganish muhim o'rin tutadi. Har bir davrda yozuv shakllari o'zgarib boradi, bu esa manbaning tarixiy va madaniy ahamiyatini aniqlashda yordam beradi.

3. Diplomatik tahlil: Diplomatik tahlil orqali manbaning kelib chiqishini, ularning rasmiyligini, ishonchliligini aniqlash mumkin. Bu metod yordamida tarixchi yozma hujjatlarning to'g'riligini tekshiradi, ularning yaratilish vaqti va holatini aniqlaydi.

4. Kritik tahlil: Tarixiy yozma manbalar tahlilida kritik tahlil usuli asosiy hisoblanadi. Bu metod yordamida manbaning muallifi, uning qarashlari, imkoniyatlari, manbaga kiritilgan o'zgartirishlar va har xil muammo va xatoliklar aniqlanadi. Shuningdek, manbaning ishonchliligi va uni boshqa manbalar bilan taqqoslash ham muhim hisoblanadi.³

5. Ijtimoiy kontekstni tahlil qilish: Tarixiy yozma manbalarni tahlil qilishda ijtimoiy va madaniy kontekstni hisobga olish kerak. Manbaning yozilishi davri va sharoiti, muallifning ijtimoiy holati, siyosiy qarashlari hamda xalqning turmush sharoiti tahlil qilinadi.

6. Kross-madaniy tahlil: Tarixiy yozma manbalarni tahlil qilishda madaniyatlararo tahlil ham ahamiyatli bo'lishi mumkin. Turli madaniyatlarning tarixiy yozma manbalarini solishtirish va ular orasidagi o'xshashliklar va farqlarni aniqlash orqali tarixshunoslar xalqning umumiy tarixiy tajribasini yaxshiroq tushunishadi.

S. D. Strellov "Tarixiy yozma manbalar tahlili metodlari" kitobida ushbu metodlarni aniq qilib ta'riflaydi: "Tarixiy yozma manbalar tahlilining metodlari manbaning turiga, yaratilish davriga, madaniy kontekstga qarab o'zgaradi. Har bir metod alohida ahamiyatga ega va tarixiy voqealarni chuqurroq tushunish uchun kerak".

Tarixiy yozma manbalarning tahlilini o'rganishning dolzarbligi.

³ Rahmonov, D. (2010). Xalq tilida tarixiy voqealar ifodasi. T.: O'zbek Yozuvchilar Uyi.

Tarixiy yozma manbalarni tahlil qilish nafaqat tarixiy ilm-fan uchun, balki jamiyat va madaniyatni tushunish uchun ham muhimdir. Bu tahlil orqali tarixshunoslar o'tmishdagi voqealar va ijtimoiy jarayonlar haqida chuqurroq tasavvur hosil qilishlari mumkin. Tarixiy yozma manbalarni to'g'ri tahlil qilish jamiyatning o'z tarixini, madaniy merosini anglashda va o'tmishdagi tajribalardan saboq olishda yordam beradi. Tarixiy yozma manbalar tahlili shuningdek, tarixiy haqiqatni aniqlashda, qaysi manba ishonchli, qaysi manba esa tasdiqlanmagan yoki noto'g'ri ekanligini belgilashda zarur vosita hisoblanadi.

Tarixiy yozma manbalar tahlili tarixshunoslikning asosiy metodlaridan biri bo'lib, o'tmishdagi voqealar, shaxslar, madaniy holatlarni to'g'ri tushunishga yordam beradi. Har bir yozma manba o'ziga xos tarixiy qiymatga ega bo'lib, ularni tahlil qilish orqali voqealar haqida chuqurroq ma'lumot olish mumkin.⁴ Manbalarni tanlash, tasniflash, kritik tahlil qilish va boshqa metodlar yordamida tarixshunoslar o'zining ilmiy ishlarini to'g'ri asoslay olishadi va tarixiy haqiqatni kashf qilishga yordam beradi.

She'riy va nasriy asarlarda til vositalarining qo'llanilishi.

She'riy va nasriy asarlarda til vositalari, ya'ni so'zlar va ularning birikmalarini ishlatish, adabiy asarlarning ifoda kuchini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Adabiyotda til nafaqat fikr va g'oya etkazishning vositasi, balki san'at va estetikani yaratishning asosiy elementi sifatida xizmat qiladi. She'riy va nasriy asarlarda til vositalarining qo'llanilishi asarlarning mazmuni, shakli va ruhini belgilaydi. Ular o'quvchiga asar orqali ko'proq ma'no, taassurot va his-tuyg'ularni yetkazishga yordam beradi.

She'riy asarlarda til vositalari.

She'riy asarlarda til vositalari juda keng qamrovli va xilma-xil bo'ladi. She'riyatda tilning san'ati, birinchi navbatda, uning musiqaviyligi, ritmi, ohangidagi uyg'unlikda ifodalanadi. She'riy asarlarda so'zlar faqat semantik ma'nolarni o'zida aks ettirish bilan birga, o'quvchi yoki tinglovchining his-tuyg'ularini uyg'otish, ularni

⁴ . Akhmedov, M. (2004). O'zbek tilida tarixiy adabiyotning shakllanishi. T.: O'zbekiston xalq ta'limi.

xayolga, tasavvurlarga, hislarga, orzu-havaslariga solish vazifasini ham bajaradi. She'riyatda til vositalarining qo'llanilishi aynan bunday estetik maqsadni ko'zlaydi.⁵

1. Takrorlash va paralelizm: She'riyatda so'zlar va iboralarning takrorlanishi, masalan, «anaphora», «epifora» kabi usullar keng qo'llaniladi. Bu til vositalari she'rda ma'lum bir effektni, aks ettirilgan hissiyot yoki g'oyani kuchaytirish uchun ishlatiladi. Shuningdek, paralelizm – parallel tuzilmalardan foydalanish ham she'riyatda keng tarqalgan. Bu usul she'rning musiqaviyligini kuchaytiradi va asar qadrini oshiradi.

2. Tasviriy vositalar (metafora, taqqoslash, personifikatsiya): She'riyatda so'zlarning tasviriy foydalanilishi maxsus ahamiyatga ega. Metafora (ta'biy, tasavvurga asoslangan), taqqoslash (simile) va personifikatsiya (jonlantirish) she'riy asarlarning fikrini yanada jonlantiradi, tasavvurga boy qiladi. Masalan, “kechqurun quyosh batadi” kabi misol o'rnak sifatida keltirilsa, bu tasvir haroratning pasayishini, kunning yakunlanishini tasavvur qilishda yordam beradi.⁶

3. Aliteratsiya va assanans: Aliteratsiya (so'zlar boshidagi tovushlarning takrorlanishi) va assonans (vokallarning takrorlanishi) kabi vositalar she'rda tovushlarning uyg'unligini yaratadi, tinglovchida ohangdorlik, musiqiylik hissini uyg'otadi. Bu vositalar yordamida she'r ritmi aniqlanadi va uning estetik ahamiyati oshadi.

4. Allegoriya: She'riyatda ko'p hollarda ma'naviy, siyosiy yoki ijtimoiy mavzularni ifodalash uchun allegoriya ishlatiladi. Bu til vositasi orqali muallif o'quvchiga oddiy tasvirni emas, balki chuqurroq, ko'proq tasavvurga asoslangan ma'nolarni beradi. Allegorik tasvirlar orqali insoniyatning umumiy masalalari va muammolari haqida fikr yuritish mumkin.

Nasriy asarlarda til vositalari.

Nasr (nasriy asar) tilida esa ifoda vositalari asosan aniq, lo'nda, tushunarli bo'lishi kerak. Lekin bu, nasriy asarlarning jozibadorligi uchun hech qanday cheklov yaratmaydi. Nasrda ham tilning tasviriy vositalari, masalan, metaforalar,

⁵ Djalilov, T. (2013). O'zbek tarixining tilshunoslik asoslari. T.: UZFP.

⁶ Shodmonov, A. (2016). Xalq tarixining adabiy taqini. T.: Ma'rifat.

taqqoslashlar va personifikatsiyalar ishlatiladi. Lekin nasriy asarlar odatda she'riy asarlarga qaraganda aniqroq va soddaroq bo'ladi. Bu, nasrni o'qiydiganlarga ko'proq ilmiy, tafakkurli, yoki qisqa, lekin ta'sirchan va ta'sirli hikoyalar yaratishga yordam beradi.

1. Metafora va taqqoslash: Nasriy asarlarda metafora va taqqoslash til vositalari keng qo'llaniladi. Ular orqali muallif o'quvchini chuqurroq ma'nolarga, fikrlar dunyosiga, qiyoslashlar orqali hayotdagi o'zgarishlarni anglashga undaydi. Masalan, biror mavzu haqida fikrlarni izohlashda nafaqat aniq ma'no, balki tasavvurga asoslangan taqqoslashlar ham ishlatiladi.

2. Psixologik portretlar: Nasriy asarlarda, ayniqsa, roman va hikoyalarda, psixologik portretlar yaratish uchun til vositalari qo'llanadi. Personajlarning ichki dunyosini, ularning o'zgarishlarini, hissiyotlarini ifodalashda nafaqat tashqi tasvir, balki ichki monologlar, og'zaki ifodalar, aks ettirilgan kayfiyatlar va fikrlar tahlil qilinadi.⁷ Bu til vositalari orqali nasriy asarlarda insonga oid chuqur psixologik holatlar va hissiyotlar aks ettiriladi.

3. Dialoglar va narrativ usul: Nasrda eng ko'p ishlatiladigan vosita bu dialoglardir. Dialoglar orqali personajlar o'zaro munosabatda bo'lib, asarining rivojlanishiga yordam beradi. Narrativ usul esa hikoya qilishning asosiy vositasi bo'lib, o'quvchining asarga chuqurroq kirishiga imkon yaratadi.

4. Saroyli uslub va monologlar: Nasrda ko'plab yozuvchilar saroyli uslubdan foydalanishadi, bu uslubda noan'anaviy va ta'sirli usullar orqali muayyan vaqt, ijtimoiy tabaqa yoki fazo muhitini tasvirlash mumkin. Monologlar esa personajlarning ichki dunyosini ochishda juda samarali vosita bo'ladi.⁸

She'riy va nasriy asarlarda til vositalarining farqlari.

She'riy va nasriy asarlarning til vositalarining qo'llanilishida farqlar mavjud. She'riyatda til san'ati, musiqaviylik va tasviriylilik asosiy o'rin tutadi. She'rda o'xshashliklar, ritm, tovushlarning bir-biriga mosligi va tasvirlar ko'proq bo'ladi.

⁷ Qosimov, M. (2011). Til va tarixning pedagogik asoslari. T.: F.A. nashriyoti.

⁸ Yakubov, K. (2015). O'zbek tilida tarixiy lug'atlar va manbalar. T.: Navoiy nashriyoti.

Nasr esa odatda aniq va tushunarli bo'lishi kerak, lekin buni adabiy usullar, masalan, tasvirlar, monologlar yoki ichki dialoglar orqali yanada chuqurlashtirish mumkin.

She'riy va nasriy asarlarda til vositalarining qo'llanilishi, har bir janrning o'ziga xosligi va maqsadiga bog'liq. She'riyatda til ko'proq estetik jihatdan ishlatiladi, musiqaviylik, ritm va tasviriylilik asosiy ahamiyatga ega. Nasrda esa aniq, lo'nda ifodalash, personajlar ichki dunyosini ochish, ijtimoiy yoki psixologik jihatlarni yoritish muhimdir. She'riy va nasriy asarlarda til vositalarining nozik va mahoratli qo'llanilishi asarlarning ta'sirchanligini oshiradi va o'quvchiga chuqurroq taassurot qoldiradi.⁹

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Avliyoev, M. (2002). O'zbek tilida tarixiy so'zlarning o'rni. T.: Fan va texnologiya.
2. Abdulxayev, M. (2009). O'zbek adabiyotidagi tarixiy metinlar. T.: O'zbek universiteti nashriyoti.
3. Rahmonov, D. (2010). Xalq tilida tarixiy voqealar ifodasi. T.: O'zbek Yozuvchilar Uyi.
4. Akhmedov, M. (2004). O'zbek tilida tarixiy adabiyotning shakllanishi. T.: O'zbekiston xalq ta'limi.
5. Djalilov, T. (2013). O'zbek tarixining tilshunoslik asoslari. T.: UZFP.
6. Shodmonov, A. (2016). Xalq tarixining adabiy talqini. T.: Ma'rifat.
7. Qosimov, M. (2011). Til va tarixning pedagogik asoslari. T.: F.A. nashriyoti.

⁹ Karimov, M. (2008). Ona tili va tarix: Tafakkur orqali bog'lanish. T.: O'zbekiston fanlar akademiyasi.